

## A hit mai akadályai

Mint püspökök, akik országainkban felelősek vagyunk az egyház hitéért, tegyük föl magunknak a kérdést: melyek manapság az emberek leggyakoribb nehézségei a katolikus hittel kapcsolatban, és mit tudunk ezekre felelni? Ami a kérdés első részét illeti, nincs szükség hosszú keresgélésre, hogy rábukkanjunk az első nehézségre. Az egyház jelenlegi tanítását és gyakorlatát többnyire sajátos ellenállás fogadja. A progresszív katolikusok pedig szabályszerűen mindenre nemet mondanak. E sajátos ellenállás első eleme: nemet mondani a fogamzásgátlással kapcsolatos egyházi tanításra; vagyis erkölcsi szempontból egy szintre állítható bármiféle, a fogamzást megelőző szer vagy eszköz, s ezek alkalmazását kizárólagosan az egyéni lelkiismeret irányítja. A második: mindenfajta, ún. „diszkrimináció” megtagadása a homoszexualitással kapcsolatban. Ez bármely nemi tevékenységet etikai szempontból egyenértékűnek hirdet, egyetlen feltétellel: „szeretetből” éljék meg, vagy legalábbis kárt ne okozzon a másik félnek. Az egyház tanításával történő szembesze-gülést fejezi ki annak követelése is, hogy az újraraházasodott elváltak az egyház szentségeihez járulhassanak, valamint a nők papságának hangoztatása.

Világosan látszik, a nemet mondásban egymástól nagyon is különböző problémák keverednek. A két első követelés a nemi erkölcs területére tartozik, a másik kettő az egyház szentségi rendjéhez. Közelebbről szemlélve őket kiderül, hogy jöllehet látszólag különbözőnek, mégis kapcsolatban állnak egymással, mert mind az ember és az emberi szabadság jelenleg általánosan elfogadott képzetére épülnek.

Ha az ember átgondolja ezt a háttérvalóságot, akkor számot kell vetnie azzal a ténnyel, hogy az „ellentmondás, ellenállás szabályának” gyökerei sokkal mélyebbek, mint először gondolnánk. Milyen tehát ez az emberkép, amelyen az ellentmondás nyugszik? Alapvető vonásai éppoly elterjedtek, mint a belőlük adódó követelések, ezért könnyű fölvezolnunk. Abból a közismert megállapításból indul ki, hogy a „mai embernek” nehézségei vannak az egyház által tanított szexuális etikával kapcsolatban. A „mai ember” — teszük hozzá — nemi téren más jellegű, differenciáltabb kapcsolathoz érkezett el, többé már nem ragaszkodik görcsösen saját, veleszületett szexualitásához. Ez elégséges indíték ahhoz, hogy felülvizsgálásra kerüljenek az eddigi egyházi tanítás alapelvei, mert ezek többé nem alkalmazhatók a jelenlegi történelmi helyzetben, bármennyire értelmesek voltak is a múlt történelmi körülményei között.

Majd egy lépéssel továbbhaladva azt hangsúlyozzák, hogy „végre fölfedeztük lelkiismeretünk jogát és szabadságát, s következesképpen nem vethetjük alá lelkiismeretünket egy kívülről ránk erőltetett törvénykezésnek”. Ezen túlmenően — teszük hozzá — ideje végre teljesen új alapokra helyezni a férfi—nő kapcsolatot, összezúzni a túlhaladott sémákat, és elismerni a nő teljes jogi egyenlőségét minden szinten és minden területen. Az egyház — szerintük — rendkívül konzervatív intézmény, ezért képtelen ezt a mozgalmat követni, s ezen nincs miért csodálkozni. De ha az egyház az emberi szabadság színhelye akar lenni, akkor — egyesek szerint — egyszer s mindenkorra le kell számolnia az antik társadalmi tabuk támogatásával, és ennek leglátványosabb és legfontosabb jele napjainkban a nők papsága.

Ezek a motívumok különböző formákban szünet nélkül, újra meg újra jelentkeznek. Világosan megmutatják, hogy az „ellentmondás, ellenállás törvénye” valójában általános félretájékozottságot takar. A lelkiismeret és szabadság szavakban pedig könnyű rábukkan-ni a kulcsfogalmakra. Ezek erkölcsi színezetet adnak a már említett új magatartásnak,

amelyet röviden és egyszerűen az erkölcsi tartás meglazulásának vagy laxista nemtörődömségnek tarthatnánk. A lelkiismereten („Gewissen”) többé nem a con-scientiát, vagyis együtt-tudást („Mit-Wissen”) értik, tehát olyan tudást, amely egy magasabb rendű tudással áll kapcsolatban, hanem az egyén önmeghatározást. Ez utóbbi pedig független a szabályoktól, normáktól, származzanak azok bárkitől. Az önmagát meghatározó lelkiismeret alapján az egyén határoz arról, hogy adott helyzetben számára mi erkölcsös. A „norma”, vagy ami még rosszabb, az erkölcsi törvény fogalma így negatív értékévé válik: a kívülről jött útbaigazítás esetenként adhat tájékozódási modellt, de semmi esetben sem képes megalapozni a végleges kötelezettséget. Ennek nyomán az ember szükségszerűen más kapcsolatba kerül saját testével, mint addig volt.

Ezt az átalakulást az ember — mondják — felszabadulásként éli meg, nyitottságként az eddig ismeretlen szabadság felé. Testét tulajdonának tekint, mellyel úgy rendelkezhet, ahogyan szerinte „az élet minősége” érdekében leghasznosabb. A test olyasféle tárggyá válik, amit az ember birtokol, amit használ. Az ember saját testi valóságától többé már nem vár üzenetet arra vonatkozóan, ki is ő valójában, és mit kell tennie; hanem a szerinte ésszerűbb megfontolások, a teljesebb függetlenség és szabadság alapján dönt arról, hogy mit akar tenni a testével. Következésképpen teljesen közömbössé válik, hogy a test hímnemű vagy nőnemű: mert a testiség, s ezen belül a nemiség már nem fejezi ki a „léte”, hiszen „birtoklássá” vált. Bármilyen kísértés vezette is el az embert ehhez a birtokláshoz, ez a radikális változás csak azért vált lehetővé, mert a szexualitás és a termékenység — már nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szinten is — bármely pillanatban teljesen szétválasztható egymástól. A fogamzásgátló tabletták tették ezt először lehetővé, s végső formájához a genetikus manipulációval érkezett el. Most már lehet embert „csinálni” laboratóriumban, s az ehhez szükséges „alapanyagok” olyan aktusokból származnak, amelyek nem kötődnek többé semmiféle személyes kapcsolathoz, hanem a megtervezett cél elérése érdekében észérvek alapján jönnek létre. Ott, ahol ezt az irányzatot teljesen elfogadták, a homoszexualitás és a heteroszexualitás, vagy a házasságon belüli és házasságon kívüli nemi kapcsolatok közötti megkülönböztetés teljesen fölöslegessé válik, sőt magától értetődően ugyanaz áll a férfi és nő közötti különbségtételre is. Valójában a férfi és nő közötti alapvető különbséget, másságot fosztják meg minden metafizikai jellegű szimbólikától, és ettől fogva csak hagyományos, túlhaladott sémaként kezelik.

Érdekes lenne részleteiben is követni az emberképnek ezt a fejlődését, amely egyre nyíltabban jelentkezik az egyház tanítására sorozatban mondott nemek nyomán. Remélhetőleg ez a következő évek antropológiai kutatásainak egyik témája lesz; s valóban gondosan meg kell vizsgálni, hol vagyunk tanúi a hagyományos nézetek esetenként teljesen jogos helyesbítésének, és ezzel ellentétben hol kezdődik az alapvető, döntő szembefordulás a keresztény emberképpel. Ez a szembefordulás nem enged semmiféle kiegyezést, hanem egyszerűen szembesülünk a hit és az ellenhit közötti alternatívával.

Itt és most nincs helye ilyen eszme-futtatásnak, mert célunk lényegesen szerényebb: a hit átadásának, terjedésének jelenkori akadályait keressük. A lényeges kérdés a következő: hogyan lehetséges, honnan származik, hogy ilyen alapokon nyugvó értékítéletet a keresztények is elfogadjanak? Mert az, amiről eddig szó volt, már elégségesen megmutatta, hogy mi az igazi tét az „ellenállás, ellentmondás szabálya” mögött. Nem pusztán nézeteltérés az egyház szentségi életével kapcsolatban, vagy néhány előírás gyakorlati alkalmazása körül. A szóban forgó véleménykülönbség a „paradigmák”, a tanítás nagyon is komoly változásából származik, az ember léte és feladata alapvetően másként kerül bemutatásra még abban az esetben is, ha ezt nem, vagy csak elenyésző mértékben gondolták át azok, akik az egyház tanításával menetrendszerűen szembehelyezkednek. Olyan emberképet és világgépet terjesztenek, ami szerintük elfogadható, ugyanakkor az egyház által tanított ember- és világgépről azt állítják, hogy érthetetlen.

Ki ne állna a lelkiismeret és a szabadság oldalára, a törvényrágással, a törvény kikényszerítésével szemben? Kinek áll érdekében a tabuk fennmaradása? Ha így tesszük fel a kérdéseket, akkor a Tanítóhivatal által hirdetett hit- és erkölcsi tanítás máris meg-nem-hallgatásra van kárhozthatva. A modern világ szellemi struktúráiba kényszerített hit már nem magától értetődő, és az átlag-kortárs nem tartja többnek, mint valamiféle régóta túlhaladott véleménynek. Ezekre a nap mint nap fölvetődő súlyos kérdésekre csak akkor tudunk meggyőző választ adni, ha világosan látjuk a mögötte álló valóságot — ha ezt agyonhallgatjuk vagy letagadjuk, akkor szükségszerűen eltűnik a hit nyilvánossága és észszerűsége.

Ebben az összefüggésben a hit által tanított világkép három részterületére szeretnék rámutatni. Az elmúlt évtizedek alatt mindhárom ellaposodott, s ez fokozatosan előkészítette a terepet az újabb, gyökeresen más nézet, „paradigma” számára.

1. Először arra kell fölfigyelni, hogy a teremtéstan majdnem teljesen eltűnt a teológiából. Ezzel kapcsolatban minta-értékű tünet, hogy két modern teológiai összefoglalásban a teremtésről szóló tanítást mint hittartalmat mellőzték, és filozófiai jellegű, parttalan, egzisztenciális ízű elmélkedésekkel helyettesítették. Ez a helyzet az ökumenikus *Neues Glaubensbuch* esetében, melyet 1973-ban J. Feiner és L. Vischer tett közzé, valamint a párizsi, 1984-es alapvető katekézisnél: *La foi des catholiques*. Ez a hallgatás bizony meghökkentő olyan korban, amikor megtapasztaljuk a természet lázadását az emberi beavatkozás ellen, s ennek következtében hangsúlyozottan vetődik föl a kérdés: mekkora az ember hatalma a teremtés fölött és hol vannak a határai? Mindez ma már erkölcsi felelősségünk központi problémájaként jelentkezik. Az ökológia etikai vonatkozásai ellenére éppen úgy, mint régebben, mostanság sem nézik jó szemmel, ha a keresztény ember a „természetet” erkölcsi szempontból értékeli. A technikával szemben érzett irracionális félelem mellett továbbra is fennálló tény, hogy az emberek képtelenek fölismerni a testi (korporális) világban a lelki (spirituális) üzenetet. Ma éppen úgy, mint tegnap, a természet úgy jelenik meg, mint önmagában irracionális konstrukció, amely mellelleg matematikai struktúrákat tartalmaz, és ezeket technikailag lehetséges értékelni. Azt nyilvánvalónak tartják, hogy a természet matematikailag értelmes, de azt, hogy erkölcsi értelmet is tartalmaz, fölényesen elhárítják, mint metafizikai sületlenséget.

A metafizika hanyatlása párhuzamosan halad a teremtéstan hanyatlásával. Helyükbe telepszik a fejlődés filozófiája, amelyet nem tartok azonosnak a természettudományok fejlődés-elméleteivel. Ez a fejlődés-filozófia a természetből szeretné kikövetkeztetni a szabályokat, miközben visszavetíti abba saját, előzetes megállapításait. A természetnek tanítómesterként kellene viselkednie, de a természet vak, és tele van a véletlenekből adódó kombinációkkal.

Az embernek pedig mindezt utánoznia kellene. Az ember kapcsolata a természettel (ami jelen esetben nem a teremtés eredménye) megmarad a manipuláció-kapcsolat szintjén, és nem emelkedik a befogadás és az elfogadás szintjére. A kapcsolat uralmi jellegű marad, s azon a félelmen alapszik, hogy a racionális számítás is lehet olyan intelligens, mint a „fejlődés”, ezért a világot még magasabb szintre vezetheti, amint azt a „fejlődés” tette az ember nélkül. A lelkiismeret, amelyre ekkor hivatkoznak, lényegében süket, éppen úgy, ahogy a természet is vak mint tanítómester. Az ilyen, hasznossági alapon működő lelkiismeret felméri, milyen cselekvéstől várhat a leghatékonyabb pozitív változást. Mindez történhet kollektív szinten, és a kiindulópont logikája szerint ennek így kell lennie. Viszont ebben az esetben szükség van egy pártra, amely a történelem eszközeként kézbe veszi a fejlődés irányítását, és megköveteli az egyén teljes alárendelődését. Vagy egyéni szinten megy végbe, és akkor a lelkiismeret az alany autonómiájának kifejeződésévé válik, s az emberi alany a világ struktúrájában csak mint abszurd esetlegesség jelenhet meg.

Az a tény, hogy e megoldások egyike sem jelent igazi segítséget, végeredményben eléggé nyilvánvaló. Innen adódik a kortárs emberiség mély reménytelensége, amely ott rejtőzik a nyilvánosan hirdetett optimizmus mögött. A kereszténység azonban mindennek ellenére képes fölmutatni azt a csöndes, magabiztos reménységet, amely az egyéni lelkiismeretben visszhangot kelthet. Ehhez viszont nélkülözhetetlen a teremtéstan újbóli kifejtése. Következésképpen ezt a mai teológia egyik legsürgetőbb feladatának kellene tekinteni. Újra föl kell mutatni, mit jelent az, hogy a világ „bölcsessel” alkottatott, hogy Isten teremtő tette alapvetően különbözik az „ősrobbanás” véletlenétől. A lelkiismeret és a szabály (norma) csakis ekkor tudja újra megalkotni, megteremteni, létrehozni a kölcsönösen helyes kapcsolatot. Mert ekkor világossá lesz, hogy az erkölcsi lelkiismeret („Gewissen”) nem valamiféle individualista (vagy kollektivista) számítás, hanem igazi együtt-tudás („Mit-Wissen”), a teremtéshez kötött tudás, és ezáltal a teremtő Istenhez kötődő tudás. Ekkor majd újból érzékeltetni lehet, hogy az ember nagysága nem egy kicsinyes törpe autonómiájában áll, aki magát mindenható mesternek hirdeti, hanem abban a tényben, hogy természete nyitott egy felsőbbrendű bölcsességre, sőt magára az igazságra. Ekkor majd világos lesz, hogy az ember annál nagyobb, minél inkább képes fölfogni a teremtés mélységét. Ez teszi lehetővé, hogy kibontakozzék benne a Teremtő üzenete. Ekkor lesz nyilvánvalóvá, hogy a teremtéssel (melynek bölcsessége számunkra szabály) való összhang nem szabadságunk behatárolását, hanem értelmünk és méltóságunk kiteljesedését jelenti. A test ekkor újra megtalálja nemességét: többé nem eszköz, amit használnak, hanem az igazi emberi méltóság temploma, Isten építménye és alkotása a világban. Ekkor válik igazán világossá a férfi és nő állapotának egyenlősége, ami pontosan abból adódik, hogy különbözök. És az ember újra fölfedezi, hogy testisége a metafizikában gyökerezik és metafizikai jellegű szimbolika alapja. Ha ezt elfelejti, vagy ez ellen lázad, akkor sem saját építését, hanem rombolását szolgálja.

2. A teremtéstan hanyatlása, mint mondtuk, magával hozza a metafizika hanyatlását, az ember bezárkózását tapasztalati dimenziójába. Mihelyt ez történik, a krisztológia is szükségszerűen meggyöngül. Az Ige, amely kezdetben volt, elenyészik. Nem beszélünk többé a teremtő bölcsességről. Metafizikai dimenziójától megfosztva Jézus Krisztus alakja összezsugorodik egy hétköznapi történelmi Jézusra, tehát egy „tapasztalati” Jézusra, aki, mint minden tapasztalati létező, csak azt birtokolhatja, ami a körülmények véletlenéből adódik. Ha a metafizika útja bezáródik, a „Fiú” cím központi megbecsülése elveszti eredeti tartalmát. A „Fiú” címnek nincs többé értelme, ha nincs többé gyermekség-teológia („Kindesein”), hanem helyette az autonómia fogalma válik egyeduralgokodóvá. Ettől kezdve Jézusnak Istennel való egységét olyan fogalommal fejezik ki, mint például a „megbízott”. Mit jelent ez a fogalom? Erre a kérdésre a „történelmi Jézus” rekonstrukciójával próbálnak válaszolni. Így Jézus „történelmi” alakja manapság két jellemző típusban ölt testet: a polgári-liberálisban és a marxista-forradalmárban. Jézus vagy a liberális erkölcsiség prédikátora, harcban mindenféle legalizmussal és annak képviselőivel; vagy felforgató, akiben az osztrályharc apoteózisát és ennek szimbolikus, vallási alakját lehet szemlélni. A két típus háttérben nyilvánvalóan a szabadság modern fogalmának két dimenziója rejlik, melyek szemünk láttára öltenek testet Jézusban. És ez az, ami Őt lefokozza, ami csak „megbízottá” teszi. A krisztológia összeomlásának tévedhetetlen szimptomája, ami napjainkban is megnyilvánul, a kereszt kiüresítése, s természetesen a föltámadás, valamint az egész hűsvéti misztérium jelentéktelenné válása. A liberális változatban a kereszt csak baleset, félreértés, a korlátozott legalizmus következménye. A keresztől történő teológiai elmélkedésnek tehát nincs legitimitása, a keresztnek lényegében nem is kellett volna léteznie és az igazi liberalizmus a keresztet fölöslegessé teszi. A második esetben Jézus elbukott forradalmár, aki mégis hasznos jelképe lehet az elnyomott munkásosztály

szenvedéseinek, és segítheti az osztályöntudat erősödését. Bár a kereszt ebben az értelmezésben központi helyre kerülhet, de jelentéstartománya radikálisan ellentétes azzal, ami az Újszövetségben áll. Mert a két (liberális és marxista) változatban az a közös, hogy nem a kereszt által, hanem a keresztől kell megszabadulni. Kiengesztelés és bocsánat szerintük olyan félreértések, melyeket a kereszténységnek sürgősen ki kell küszöbölnie. A Krisztusba vetett hit két lényegi pontja az Újszövetség szerzőinél és minden idők egyházában az istengyermekség metafizikai értelemben és a húsvéti misztérium. Márpedig éppen ezek üresednek ki, vagy legalábbis veszítenek jelentőségükből. Nyilvánvaló, hogy az ilyen alapigazságok megváltozása a kereszténység más realitásait is befolyásolja (például az egyház önértelmezése, a liturgia, a lelkiesség stb.). Természetesen ezek az ellentmondások, melyeket a maguk logikus ridegségében fogalmaztam meg, ritkán mutatkoznak meg ilyen nyíltan. De az irányzatok világosan kirajzolódnak és nem maradnak meg csak a teológia területén. Behatoltak az igehirdetésbe és a hitoktatásba, talán éppen a pontatlanabb fogalmazás lehetősége révén. Jelen helyzetben a krisztológia tehát meghatározó jellegű. Az egyház életében megmutatkozó többi probléma mind következmény.

3. Itt és most csak néhány szóval szeretnék utalni a teológiai gondolkodás harmadik területére, ahol a hit tartalmát súlyos elszegényedés fenyegeti. Ez az eszkatológia. Manapság a hit átadásakor, a hithirdetésben, a hittanban az örök életbe vetett hit alig játszik szerepet. Jeles ezegyéta barátom egyszer arról a nagyböjti prédikációról beszélt, amit a hetvenes évek elején hallott. Az első beszédben a szónok megmagyarázta a híveknek, hogy nincs pokol, a másodikban a tisztítóhely került hasonló sorsra. A harmadik beszédben vállalkozott a legnehezebbre. Azt fejtegette, hogy nincs mennyország, hanem helyette itt a földön kell a boldogságot megtalálni. Ritka eset, hogy a jelenségnek ilyen radikális formában legyenek a hívek, mint szenvedő felek, tanúi, de a túlvilág témájától való félelem általánossá vált. Az a marxista vád, miszerint a keresztények az evilági igazságtalanságokat a túlvilág vigasztalásaival igazolják, mélyen belegyökerezett a köztudatba. A jelenlegi társadalmi feszültségek, nehézségek valóban olyan nagyok, hogy az erkölcsi elkötelezettséget szinte teljes mértékben igénybe veszik. De aki ezt az evilági morális elkötelezettséget az örökkévalóság perspektívájában szemléli, annak lehetetlen tagadnia, hogy az örök életre ebben a jelen életben készülünk föl. Éppen az örök élet az, ami az itteni élet erkölcsi feladatainak megadja a maguk elsőbbségét. De ha az ég, a mennyország nem több, mint „valami előttünk”, akkor az emberi állapot belső feszültsége (amit az állandó jóra törekvés okoz) és az egyénnek a közösségért viselt felelőssége egyszerűen szertefoszlik. Itt és így jelentkezik a jobb világ illúziója, ami számos kereszténynél manapság igazi reménységként és etikai mérceként jelentkezik. Az a benyomásom, hogy „Isten országát” a keresztények általános tudatában majdnem teljesen helyettesítette az eljövendő, jobb világ utópiája, szerintük ezért kell dolgozni, és ez az erkölcsi igazodás hiteles pontja. Az effajta erkölcs újból összekeveredik a fejlődés- és történelemfilozófiával, s az optimalizáció alapján megteremti a saját normáit. Tagadhatatlan, hogy az új nemzedékeket ez az önzetlen, idealista lendület segíti, és az érdek nélküli cselekedet újabb forrása. De az emberi jövő önmagában elégtelen arra, hogy önmagából termelje ki az emberi tevékenység általános normáját. Ha Isten országa elsorvad és egy szép új világ képzetét kelti, akkor a jelen hamarosan érvényesíteni fogja jogát a képzelt jövővel kapcsolatban: a kábítószerekbe menekülés logikus megfelelője az utópiák istenítésének. Mivel az ember ebben érzi meg az utópia megvalósulását, azért vagy menekül tőle, vagy fut utána. Emiatt veszélyes, hogy a „jobb világ” frazeológiája uralja az imaszándékokat és a beszédeket; csalfá módon a hitet a *placeboval*, a szó szoros értelmében valami tetszőlegessel helyettesíti.

Mindaz, amiről szó volt, túl negatívnak mutatkozhat. Nem az volt a célunk, hogy az egyház helyzetét a maga teljességében, az összes pozitív és negatív vonásokkal együtt vázoljuk föl. Azokra az akadályokra és nehézségekre kérdeztünk rá, amelyek a mai Európában a hit útjában állnak. Sőt ezen a behatárolt területen sem törekedhetünk teljességre, csak a külön-külön fölmerülő nehézségek mélyebb okaira kérdeztem rá. A modern egzisztencia sajátosan mély érzékenységgel rendelkezik, s csak akkor nyílik meg a hit felé, ha bizonyos kérdések előzetesen megvitatásra kerülnek. Ezt meg kell értenünk, sőt a kezdeményezésnek tőlünk kell kiindulnia. Csak ebben az esetben tudjuk felmutatni az egyetlen, hiteles alternatívát a hitben, amit a világ a liberális tapasztalat hajótörése után éppen úgy vár, mint a marxista kísérlet zátonyra futása után. Ez napjaink kereszténységének nagy esélye, ez a mi és korunk katolikusainak súlyos felelőssége.

*Török József fordítása*

**BÖGÖZI-KÁDÁR JÁNOS**

## **Bennem él**

*Itt vagyok,  
templomok tövén.  
Harangszó nem ér  
mégse el. Csak  
néha-néha lüktet át  
a nagy vízen a bang.  
Befogott madár —  
agyamban a bronz  
szava verdes.  
Hallom,  
recseg a barangláb,  
remeg a négy fiatorony.  
Állok saját toromon.  
Reped a megavult zsindegy.  
Feszül a foszló  
kenderkötél.  
Engem nem ér el soba a dél.  
Harangfalmon dér ül  
nyáron is.  
Bár kenyerem meleg —  
életem szétbullt  
fakószekér.*

1989.